

Η ΠΡΟΦΟΡΙΚΗ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΑ

Από την ώρα που η πληροφορία μεταφέρει προσωπικές απόψεις και εμπειρίες ζωής είναι συναισθηματικά φορτισμένη και αποκτά ένα κοινωνικό περιεχόμενο. Το γεγονός ότι αυτή η μορφή πληροφόρησης μεταφέρει μια προσωπική στάση ζωής απέναντι σε πρόσωπα και γεγονότα δεν μειώνει την αξία της, αλλά επιτρέπει να αξιολογήσουμε το μήνυμα κάτω από συγκεκριμένες παραμέτρους:

- λαμβάνοντας υπόψη το υποκειμενικό στοιχείο
- εξετάζοντας την οπτική γωνία της πηγής που μεταφέρει τη συγκεκριμένη πληροφορία
- αξιολογώντας τις συναισθηματικές αποχρώσεις που μπορεί να προκαλέσει από μόνο του ένα φαινόμενο ή ένα γεγονός.

Ένα συγκεκριμένο γεγονός ή ένα φαινόμενο μπορεί από μόνο του να γίνει αντικείμενο μιας πληροφορίας και να προκαλέσει το ενδιαφέρον, όμως μέσα από την προφορική παρουσίαση έχει λιγότερες πιθανότητες να μεταφερθεί αντικειμενικά, παρουσιάζοντας απλά και μόνο τις συνθήκες κάτω από τις οποίες εμφανίστηκε. Γι' αυτό και η προφορική παράδοση είναι γεμάτη από σύμβαντα και πληροφορίες που χρειάζεται πολλές φορές να διασταυρώσουμε για να αποδεχτούμε κάποιες απόψεις, ζητήματα ή φαινόμενα, ιδέες και αντιλήψεις, αξιολογώντας πάντα και την εγκυρότητα της πηγής. Η γραφή, από την άλλη, δεν μειώνει καθόλου την αξία της προφορικής παράδοσης, παρότι σιγά-σιγά κυριάρχησε μετά την ανακάλυψη της τυπογραφίας. Αντίθετα, μπορούμε να πούμε ότι η προφορική πληροφορία κατάφερε να μεταλαμπαδεύσει πάρα πολλά πολιτιστικά στοιχεία, τα οποία αποτελούσαν έναν πολύτιμο θησαυρό για την εξέλιξη του πολιτισμού.

Η προφορική πληροφορία αποδεικνύει, από μόνη της, ότι η επικοινωνία είναι μια ζωντανή διαδικασία που κινείται σε ένα δυναμικά εξελισσόμενο περιβάλλον. Έτσι, μπορεί να παίρνει διαφορετικές όψεις και να

αξιολογείται με διαφορετικό τρόπο στο πέρασμα του χρόνου. Εδώ εισάγεται ένα καινούργιο στοιχείο ο “χρόνος”, ο οποίος έχει τη δυνατότητα να συντηρεί και στη συνέχεια να αποφορτίζει την πληροφορία. Η συντήρηση επιτρέπει τη διατήρηση της ανάμνησης και την καταγραφή των φαινομένων – περιστατικών στη μνήμη των ανθρώπων, κάτι που σημαίνει ότι αυτά δεν πρόκειται να ξεχαστούν. Όσο περνάει ο χρόνος, τα φαινόμενα – περιστατικά απαλλάσσονται από τη συναισθηματική φόρτιση και αποκτούν μια διαφορετική αξία.

Έτσι, ακόμα και η προφορική πληροφορία έχει τη δυνατότητα να περνά μέσα από το φίλτρο του χρόνου και να διατηρεί την ουσία των γεγονότων. Η προφορική πληροφορία δεν είναι τίποτε άλλο από τη ζώσα πραγματικότητα, είναι ένα σύνολο αναμνήσεων που μετατρέπεται σε συλλογική συνείδηση. Εδώ, το αυτί και το μάτι είναι οι άμεσες πηγές πληροφόρησης, τις εντυπώσεις των οποίων καταγράφει ο προφορικός λόγος.

Η αξία του λόγου αναφέρθηκε σε άλλη μελέτη μας,¹ όμως είμαστε υποχρεωμένοι να κάνουμε κι εδώ κάποια αναφορά. Ο λόγος, από μόνος του, έχει μια δυναμική που εκφράζεται μέσα από την επικοινωνία και επιτρέπει τόσο τη μεταβίβαση πληροφοριών, όσο και τη δημιουργία σε πνευματικό, τεχνικό, καλλιτεχνικό, οικονομικό επίπεδο. Σ’ αυτό το σημείο, όμως, μας ενδιαφέρει ως φορέας μηνυμάτων, παίρνοντας έτσι το ρόλο του μέσου - καναλιού.

Αυτό σημαίνει ότι κρατά όλες τις συναισθηματικές αποχρώσεις που προκαλεί η πληροφορία από μόνη της και μεταφέρει ταυτόχρονα τις διάφορες όψεις του κόσμου (θετικές και αρνητικές). Έτσι στον προφορικό λόγο υπάρχει η δυνατότητα χαρακτηρισμού της πληροφορίας ή των γεγονότων, κάτι που γίνεται με πολλούς τρόπους, όπως τη διήγηση, το τραγούδι, την αναγγελία κ.λ.π. Αυτές οι λεπτές αποχρώσεις εμφανίζονται με βάση τους πολιτιστικούς κανόνες που υπάρχουν σε κάθε εποχή και οι οποίοι επηρεάζουν την εικόνα της κοινωνίας. Έτσι, οι εντυπώσεις καθορίζονται, κατά ένα μέρος, από τις υλικές συνθήκες της ύπαρξής μας.²

Εδώ πρέπει να σημειώσουμε ότι οι υλικές συνθήκες είναι διαφορετικές από εποχή σε εποχή και καθορίζονται με βάση την αξία που δίνουν οι ηγεσίες στα συγκεκριμένα δεδομένα. Από κει, όμως, φαίνεται και η ποιό-

1. Δημήτριου Α. Δρογίδη, *Από τον Πολιτισμό στο Μετά-Πολιτισμό*, πρώτο κεφάλαιο «ο ρόλος της γλώσσας», Θεσσαλονίκη, University Studio Press A.E. Θεσσαλονίκη 2007.

2. Μελίνα Σεραφετινίδου, *ό.π.*, σ. 368

τητα των κοινωνιών, καθώς και η σχέση τους με τα υλικά αγαθά, αλλά και το ρόλο που τους δίνεται μέσα στο κοινωνικό τοπίο.

Ο ρόλος του λόγου στην πληροφορία λειτουργεί έμμεσα, αλλά επιδρά άμεσα, γιατί δημιουργεί εντυπώσεις. Αυτό σημαίνει ότι μπορεί να αλλοιώσει την αξία της πληροφορίας, όταν αυτή δεν είναι δυνατόν να διασταυρωθεί από διαφορετικές πηγές. Ταυτόχρονα επιτρέπει την αναλυτική παρουσίαση και την παραστατική απεικόνιση των συμβάντων, κάτι που είναι απαραίτητο για να μπορέσει ο άνθρωπος να αποκτήσει μια άμεση αντίληψη της κατάστασης. Η εκφορά των λέξεων εκφράζει τις συναισθηματικές αποχρώσεις και τονίζει τα χαρακτηριστικά της κάθε πληροφορίας, ενώ την ίδια στιγμή επιτρέπει στη φαντασία να αναπαραστήσει τα γεγονότα.

Ο λόγος μεταφέρει εμπειρίες και πληροφορίες που συμπληρώνουν την εικόνα της πραγματικότητας ή ανατρέπουν τα κοινωνικά δεδομένα. Όταν αναφερόμαστε στο λόγο, αυτόματα παραπέμπουμε στον άνθρωπο, γιατί είναι ο μόνος που χρησιμοποιεί τη «γλώσσα» ως μέσο μεταφοράς εμπειριών και περιγραφής καταστάσεων· οι υπόλοιποι κάτοικοι (φυτά και ζώα) του πλανήτη χρησιμοποιούν την κίνηση και το ένστικτο για να μπορέσουν να ικανοποιήσουν μια υποτυπώδη μορφή επικοινωνίας.

Θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι ο άνθρωπος κατέκτησε το λόγο για να μπορέσει να κυριαρχήσει πάνω στον κόσμο και με αυτό τον τρόπο πέτυχε να δημιουργήσει το πρώτο επίπεδο κοινωνικής συνοχής. Ο λόγος έγινε στοιχείο μεταφοράς εμπειριών, αλλά και μέσο αντίδρασης στις εμπειρίες και στις απόψεις των άλλων. Από κει και πέρα ήταν πολύ πιο εύκολος ο αυτοπροσδιορισμός και η αντίληψη του περιβάλλοντος. Μέσα από το λόγο θα οροθετηθεί και η σχέση του «εγώ» με τους «άλλους».

Σε γενικές γραμμές η επικοινωνία βασίζεται πάνω στην προσπάθεια του «εγώ» να επιβιώσει μέσα στους «άλλους» τα πολλά προσωπικά εγώ συγκροτούν το σύνολο του άλλου αυτό είναι ένα παιχνίδι **φυσικής επιλογής** που η επικοινωνία το μετατρέπει σε κοινωνικό φαινόμενο. Η προφορική πληροφορία είχε πάντοτε ως πρωταρχικό στόχο να πείσει για την εικόνα της πραγματικότητας, όπως την αντιλαμβάνεται ένας άνθρωπος ή ένα σύνολο ανθρώπων. Γι' αυτό δεν έπαψε ποτέ να είναι σχετική, καλύπτοντας έτσι ένα σύνολο κοινωνικών αναγκών.

Η επικοινωνία μέσα στα πλαίσια του προφορικού λόγου είναι η φυσική μορφή επαφής, που επιτρέπει την αναζήτηση προσώπων που θα επιβελιώσουν μια συγκεκριμένη αντίληψη. Έτσι, άρχισε να διαμορφώνεται ένα πλήθος ιδεών, αντιλήψεων και απόψεων που διαδραμάτισε βασικό ρό-

λο στη δημιουργία του πολιτισμού· ο πολιτισμός βασίστηκε αρχικά στην προφορική παράδοση, γιατί είχε μια ποικιλία θεμάτων για την καθημερινή ζωή, καθώς και τις πρώτες αναζητήσεις που είχαν θρησκευτικό, φιλοσοφικό ή επιστημονικό περιεχόμενο. Με αυτή τη λογική η προφορική πληροφορία κατείχε – και εξακολουθεί να κατέχει – την πρωτοκαθεδρία στο χώρο της επικοινωνίας. Η καθημερινή ζωή, από τις πιο απλές μορφές μέχρι και τις πιο σύνθετες δραστηριότητες, βασίζεται στον προφορικό λόγο.

Θα πρέπει ακόμη να επισημάνουμε, ότι η ομιλία είναι εμπλουτισμένη με κινήσεις, μορφασμούς και νοήματα που πολλές φορές αδυνατεί να περιγράψει ο γραπτός λόγος· περιέχει όλες αυτές τις λεπτές συναισθηματικές αποχρώσεις που αποκαλύπτουν τις ενδιάμεσες καταστάσεις ανάμεσα στο θετικό και το αρνητικό, το άσπρο και το μαύρο, την ημέρα και τη νύχτα και κατορθώνουν συχνά να περιγράψουν το ενδιάμεσο στοιχείο που δεν μπορεί να προσδιοριστεί με σαφήνεια. Πιθανότατα αυτό συμβαίνει επειδή δεσμεύεται από τους νόμους της καταγραφής, που είναι πιο συγκεκριμένοι και κρύβουν μέσα τους το «απόλυτο».

Ο προφορικός λόγος μπορεί να περιγράψει ακόμα τα όνειρα και τα σχήματα που παίρνει η ανθρώπινη διάνοια πριν καταγραφούν και περάσουν σε συγκεκριμένη μορφή. Αυτό επιτρέπει στον άνθρωπο να περάσει μέσα από την ποιητική* διαδικασία και να δώσει διάφορες μορφές μέχρι την τελική τους διατύπωση.

Πέρα από τον προφορικό λόγο, έχουμε τους αγγελιαφόρους και τα ταχυδρομικά περιστήρια, τον ακουστικό τηλεγράφο καθώς και τις διάφορες οπτικές εφαρμογές· όλα αυτά τα επικοινωνιακά τεχνάσματα προσπάθησαν να καλύψουν τις ανάγκες για διάδοση του μηνύματος. Η επικοινωνία, λοιπόν, είναι ένας τρόπος ζωής που επιδιώκει να καλύψει τις ανάγκες των ανθρώπων. Όλες αυτές οι μέθοδοι αποτελούν στοιχεία μιας πολιτισμικής εξέλιξης και μαρτυρούν τον αγώνα της ανθρωπότητας να κατακτήσει τη γνώση και παράλληλα να μεταλαμπαδεύσει τις δικές της εμπειρίες στους νεότερους.

Αντίθετα, η γραπτή πληροφορία έχει το πλεονέκτημα της καταγραφής των γεγονότων και την πιστή αναπαράσταση τους στο χαρτί. Η εφεύρεση και η ανάπτυξη της τυπογραφίας έδωσε άλλη διάσταση στην πληροφορία, καθι-

* ο όρος ποιητική έχει εδώ την έννοια της δημιουργού/ποιητή που έχει την ελευθερία να δημιουργήσει/ποιήσει καινούργια πράγματα, τα οποία θα ανατρέψουν ή θα συμπληρώσουν ό,τι υπάρχει ήδη, χωρίς τους περιορισμούς και τις δεσμεύσεις που θα υποστεί μια ιδέα περνώντας από τη διαδικασία της λήψης μέχρι την τελική εφαρμογή.

στώντας την διαχρονική και αξιόπιστη, αλλά ταυτόχρονα της έδωσε τη δυνατότητα μιας αντικειμενικής παρουσίασης της πραγματικότητας. Αυτό έχει αλλάξει τα δεδομένα στην επικοινωνία, αφού κατάφερε να κάνει την πληροφορία αντικείμενο μελέτης, η αξία του οποίου μπορούσε να επαληθευθεί.

Η γραπτή πληροφορία

Από τη στιγμή που η πληροφορία καταγράφεται, η σχέση ανάμεσα στο παρελθόν, το παρόν και το μέλλον αποκτά διαχρονικότητα. Η καταγραφή των πληροφοριών εξυπηρέτησε την κοινωνία επιβάλλοντας διαφορετικές δεσμεύσεις και οδήγησε σε ένα νέο κώδικα ηθικής που φρόντισε να υποκαταστήσει την αξία του προφορικού λόγου. Η συγκεκριμένη αντίληψη αποτυπώνεται απόλυτα στη ρωμαϊκή φράση *scripta manent, verba volant* (= τα γραπτά μένουν, τα λόγια χάνονται).

Η ανθρωπότητα αναζήτησε μέσα από το γραπτό λόγο μια κατοχύρωση της έμφυτης ανασφάλειας της, που ήταν προϊόν του διαρκούς ανταγωνισμού. Αυτό και μόνο το στοιχείο αποτελεί έναν παράγοντα πολιτιστικής ανάπτυξης· άλλωστε, ο υγιής ανταγωνισμός επηρεάζει την πορεία της ανθρωπότητας σε κάθε περίοδο της ιστορίας της.

Όμως η ίδια η πληροφορία δημιούργησε έναν ανάλογο τρόπο σκέψης, διότι έδινε στοιχεία που πολύ δύσκολα θα μπορούσαν να ανατραπούν δημιουργώντας η ίδια «αποδείξεις». Η ίδια η ανθρωπότητα θέλησε πολλές φορές να οχυρωθεί πίσω από τις αποδείξεις, αφού οι άνθρωποι αρνούσαν να εμπιστευθούν ο ένας τον άλλον.

Η γραπτή πληροφορία επιβεβαιώνει ή ακυρώνει τα γεγονότα και δημιουργεί ένα σιωπηλό διάλογο ανάμεσα σε παράγοντες αντιπάλων καταστάσεων, που προσπαθούν, με τη σειρά τους, να δημιουργήσουν ευνοϊκότερες συνθήκες μέσα στην ίδια την κοινωνία.

Έτσι έχουμε δύο μορφές διαλόγου τον προφορικό και το γραπτό. Ο καθένας από την πλευρά του φροντίζει να καλύπτει τις ανάγκες της πληροφορόρησης που του αναλογούν. Ανάμεσα στους παράγοντες επικοινωνίας (πομπός, μήνυμα, κανάλι, δέκτης) υπάρχει μια αισθητή διαφορά: το κανάλι δεν είναι πλέον η φωνή που θα μπορούσε να επηρεάσει θετικά ή αρνητικά, ενώ τη θέση της «φωνής» παίρνει το «κείμενο». Αυτό μπορεί να μελετηθεί ευκολότερα και να αναλυθούν οι πληροφορίες του, οι οποίες έχουν μια διαφορετική μορφή και λογική.

Η γραπτή επικοινωνία δεν εμπόδισε την καταγραφή των συναισθημάτων, ούτε περιορίσε τα εκφραστικά συστήματα. Παρ' όλα αυτά δεν μπόρεσε να αποδώσει, στο μέγιστο βαθμό, τη μεταγραφή των αντιδράσεων, κάτι

που θα πετύχει πολύ αργότερα η κυριαρχία της εικόνας. Έδωσε, όμως, έναν ανεκτίμητο θησαυρό από γραπτά μνημεία για να βοηθήσει αποτελεσματικά στην επικοινωνία με το παρελθόν. Αυτή η μορφή κοινωνικής επαφής κυριάρχησε για πολλούς αιώνες και, παρά την ανάπτυξη της τεχνολογίας τις τελευταίες δεκαετίες, δεν πέρασε στο περιθώριο.

Με δεδομένη την αδυναμία του γραπτού λόγου να εκφράσει στο μέγιστο βαθμό τις ανθρώπινες αντιδράσεις, η ανθρωπότητα κατάφερε να αποδώσει με τον καλύτερο δυνατό τρόπο συστηματικές και ψυχολογικές καταστάσεις. Αυτές πέρασαν με μεγάλη επιτυχία μέσα από τα αριστουργήματα της λογοτεχνίας, η οποία έγινε μια μορφή επικοινωνίας που κατάφερε να συντροφεύει τους αναγνώστες για πάρα πολλά χρόνια, ενώ έγινε και το εργαλείο για τα πιο μεγάλα θέματα της ανθρωπότητας. Μέσα από το γραπτό λόγο η ανθρωπότητα βρήκε τη δικαίωσή της και κατάφερε να κρατήσει ένα μεγάλο μέρος της πολιτιστικής της πορείας.

Θα ήταν λάθος να περιορίσουμε τη γραπτή επικοινωνία στα κείμενα που εμφανίζονται μετά την έκρηξη της τυπογραφίας τότε, θα έπρεπε να ακυρώσουμε την αξία που έχουν τα γραπτά κείμενα που βρέθηκαν πάνω σε περγαμηνές ή ακόμα και τα σύμβολα που βρέθηκαν χαραγμένα πάνω σε πέτρες, σε πλάκες και σε μάρμαρα.

Το πρώτο χαρακτηριστικό δείγμα «τυπογραφικής σελίδας» στην ιστορία της ανθρωπότητας είναι ο δίσκος της Φαιστού, δημιούργημα της εποχής του 1700 π.Χ.³ Εκεί ακριβώς τοποθετείται η επανάσταση του γρα-

Ο δίσκος της Φαιστού

3. Χρήστου Δ. Λάζου, *Τηλεπικοινωνίες των Αρχαίων Ελλήνων*, 4η έκδοση, εκδ. Αίολος, Αθήνα, 1997, σ. 20-21.

πού λόγου. Όπως τονίζει ο Χρήστος Λάζος⁴ η ανακάλυψη του συγκεκριμένου δίσκου σηματοδοτεί την πρώτη παγκόσμια προσπάθεια για αποτύπωση μηνύματος της τεχνολογίας και αφήνει να διαφανεί ότι δεν θα υπήρχαν τόσα πολλά ανάγλυφα στοιχεία μόνο και μόνο για μια χρήση: το πιθανότερο είναι ότι θα έπρεπε να υπήρχαν και άλλοι τέτοιοι δίσκοι, που πιθανότατα έχουν καταστραφεί.

Αυτές οι μορφές γραφής μας δίνουν ένα χαρακτηριστικό δείγμα της εξέλιξης, ενώ η αναπαράσταση του αγγελίου παραπέμπει περισσότερο σε ένα δείγμα της κοινωνικής ζωής. Τα παραπάνω δείγματα αποτελούν χαρακτηριστικά της επικοινωνιακής διαδι-

Γαλλικό χειρόγραφο του 1661

Γαλλικό χειρόγραφο του 1679

Περγαμηνή

4. Χρήστου Δ. Λάζου, ό.π., σ. 20-21.

κασίας και αποτελούν σημαντικά στοιχεία του ιστορικού παρελθόντος.

Η γραφή έγινε το μέσο για την κοινωνική εξέλιξη όλων των πολιτισμών.⁵ Αυτό σημαίνει ότι μπορούμε να την παρομοιάσουμε με την ατμομηχανή όσον αφορά την εξέλιξη της κοινωνίας. Οι πρώτες μορφές γραφής είναι τα ιδεογράμματα· ήταν ένας τρόπος αναπαράστασης των ιδεών και των αντικειμένων. Με τη σταδιακή εξέλιξη του πολιτισμού άλλαξαν τα δεδομένα επικοινωνίας, ακολουθώντας μια πιο εξελιγμένη μορφή συμβολισμών, ώστε να αποδοθούν πιο σύνθετες έννοιες και να αποτυπωθεί η επικοινωνία στα πιο υψηλά επίπεδά της.

Επειδή η επικοινωνία εκφράζει όλα εκείνα τα στοιχεία που παρουσιάζει το φυσικό και κοινωνικό περιβάλλον, αλλά ταυτόχρονα εκφράζει την αξιολόγηση που κάνει ο άνθρωπος με βάση τα κριτήρια του χαρακτήρα του, αντιλαμβανόμαστε πώς πρέπει να αποτυπωθεί ολόκληρο το σύστημα που διαμορφώνει την κρίση με βάση τη λογική και το συναίσθημα.

Έτσι, το σύστημα γραφής ακολούθησε μια συγκεκριμένη πορεία:⁶ όπου ένα σύμβολο είχε διαφορετικές έννοιες και με αυτόν τον τρόπο μπορούσε να περιγράψει τη πραγματικότητα με ένα περιορισμένο σύνολο χαρακτήρων, ο αριθμός τους ξεκινούσε από μερικές εκατοντάδες (αιγυπτιακά σύμβολα) μέχρι μερικές χιλιάδες (κινέζικα σύμβολα). Με το πέρασμα του χρόνου οδηγηθήκαμε στην απλοποίηση των κωδίκων γραφής, φτάνοντας στη σημερινή πραγματικότητα.

Κάθε σύστημα γραφής εκφράζει ένα συγκεκριμένο πολιτισμό και δίνει τα χαρακτηριστικά των κοινωνιών μιας περιοχής (π.χ. Βαβυλωνιακός πολιτισμός, αιγυπτιακός πολιτισμός, ρωμαϊκός πολιτισμός, ελληνικός πολι-

Τμήμα αγγείου με αναπαραστάσεις.

5. Πατρίτσια Σ. Ντανιελς & Στέφαν Γκ. Χίσλοπ, *Επίτομο Χρονικό Παγκόσμια Ιστορία*, μέρος Α', πρόλογος Ντάγκλας Μπρίνγκλεϊ, έκδοση του National Geographic, για την ελληνική γλώσσα, Φεβρουάριος, 2006, σ. 16.

6. Πατρίτσια Σ. Ντανιελς & Στέφαν Γκ. Χίσλοπ, *ό.π.*, σ. 16.

τισμός κ.λ.π.).

Μέσα από αυτό το σύστημα αποτυπώνεται η κουλτούρα και η ψυχοσύνθεση όλων των ατόμων που ήταν μέλη μιας κοινωνίας, γιατί με αυτόν τον τρόπο κατόρθωναν να εκφραστούν και να περιγράψουν την καθημερινή τους ζωή και τις σκέψεις τους.

Γραπτός λόγος και τεχνολογία

Υπάρχει μια ιδιαίτερη σχέση ανάμεσα στα είδη γραφής που εμφανίστηκαν και στο γεωγραφικό χώρο όπου αναπτύχθηκαν. Όπως παρατηρεί ο Régis Debray,⁷ υπάρχει κάποια συνάφεια ανάμεσα στο φυσικό τοπίο και τα υλικά που χρησιμοποιούνται. Αυτό αποδεικνύεται από το γεγονός ότι στη Μεσοποταμία αναπτύχθηκε η γραφή πάνω σε πινακίδες από άργιλο, ενώ στην Αίγυπτο υπάρχει ένα φυτό που ονομάζεται πάπυρος. Παράλληλα, στην Πέργαμο, όπου έχουμε την ανάπτυξη της κτηνοτροφίας, χρησιμοποιούνται δέρματα ζώων για την κατασκευή της περγαμηνής.

Έτσι μόνο μπορούμε να κατανοήσουμε τα διαφορετικά μέσα γραφής από εποχή σε εποχή: από τη μία, ανακαλύπτουμε τα ιδεογράμματα πάνω στον άργιλο, ενώ πάνω στον πάπυρο επιτρέπεται η χρήση του καλαμιού τη στιγμή που η περγαμηνή θα οδηγήσει στη χρήση του φτερού της χήνας.⁸ Κάθε υλικό επιτρέπει την ανάπτυξη ενός διαφορετικού κώδικα που εξυπηρετεί τις κοινωνίες και αποτυπώνει τις ανάγκες και τον ψυχισμό τους. Ταυτόχρονα, ο κώδικας αυτός είναι προσαρμοσμένος με βάση τις δυνατότητες καταγραφής των μηνυμάτων και την αξία που δίνουν σε αυτά για να τα καταγράψουν.

Μπορούμε να αντιληφθούμε τα διαφορετικά συστήματα επικοινωνίας μόνο μέσα στο χώρο που αναπτύσσονται και κάτω από τις ιδιαίτερες συνθήκες που υπάρχουν. Ανάλογα με την εποχή και το υλικό που χρησιμοποιείται, διαμορφώνεται και ένας άλλος τρόπος σκέψης που αποτυπώνει μια διαφορετική φιλοσοφία. Ο διαφορετικός τρόπος σκέψης επιτρέπει να διαφανεί μια συγκεκριμένη κουλτούρα που συνδέεται άμεσα με τη χρήση των υλικών.

Η αξία της επικοινωνίας διαμορφώνεται ανάλογα με τις δυνατότητες που έχουν οι κοινωνίες να περάσουν από τον προφορικό λόγο στο γραπτό.

7. Régis Debray, *Η επιστήμη της επικοινωνίας, ιδέες γενικής μεσολογίας*, εκδ. Νέα Σύνορα, Αθήνα, 1997, σ. 259.

8. Régis Debray, *ό.π.*, σ. 260.

Γι' αυτό, αν παρατηρήσουμε, προσεκτικά, θα δούμε ότι ο γραπτός λόγος καταλαμβάνει διαφορετικό χώρο σε κάθε εποχή. Αυτό σημαίνει ότι μιλάμε και για έναν διαφορετικό τρόπο έκφρασης που αποτυπώνεται μέσα στα διάφορα κοινωνικά σχήματα.

Η επικοινωνία γίνεται το μέσο που αναδεικνύει ένα μέρος των δραστηριοτήτων των τοπικών κοινωνιών του παρελθόντος. Γι' αυτό το λόγο ο *θείος νόμος χαράσσεται σε πλάκες, οι θεωρίες τυπώνονται, και οι γνώμες εγγράφονται*. Ξεκινάμε δηλαδή από ένα πιο σκληρό υλικό για να καταλήξουμε σε ένα περισσότερο εύχρηστο. Οι ερευνητές έχουν καταλήξει στο συμπέρασμα, ότι κάθε υλικό έχει τη δική του αξία. Το μέταλλο θέλει τους μύθους, το ορυκτό θέλει το Θεό, το φυτικό θέλει τα επιχειρήματα και το μη υλικό τη συναίνεση.⁹

Σε όλα αυτά τα στοιχεία που συνθέτουν το περιβάλλον του γραπτού λόγου, ανακαλύπτουμε ένα σταδιακό πέρασμα από την ύλη στην εξαύλωση, από το χειροπιαστό στο λιγότερο χειροπιαστό και από το συγκεκριμένο στο αφηγημένο. Δεν θα έπρεπε, όμως, να σταματήσουμε μόνο στην κα-

Γουτεμβέργιος

ταγραφή των γραπτών συστημάτων επικοινωνίας, χωρίς να δούμε και τους εναλλακτικούς τρόπους, όπως είναι η τέχνη της μουσικής, της ζωγραφικής, το κολάζ, του κινηματογράφου, της αρχιτεκτονικής κ.λ.π.. Μέσα από κει ανακαλύπτουμε έναν διαφορετικό τρόπο επικοινωνίας, όπου ο άνθρωπος αναζητά εναλλακτικούς τρόπους έκφρασης.

Αυτοί οι τρόποι επικοινωνίας έρχονται να πολλαπλασιαστούν με την ανάπτυξη της τυπογραφίας από τον Γουτεμβέργιο. Από εκείνη την περίοδο και ύστερα μπορούμε να μιλάμε για μια πραγματική μετάλλαξη στο χώρο της επικοινωνίας. Η εποχή που άλλαξε τα δεδομένα στο χώρο

9. Régis Debray, ό.π., σ. 262.

της τυπογραφίας είναι ο 15ος αιώνας. Εδώ οφείλουμε να σημειώσουμε ότι στην Κίνα ήταν γνωστή κάποια πρώιμη μέθοδος της τυπογραφίας. Τα δεδομένα άλλαξαν από την εποχή που έκανε την εμφάνισή του το χαρτί. Ένα υλικό που έκανε μια εντυπωσιακή διαδρομή, ξεκινώντας από την Κίνα και καταλήγοντας στην Ευρώπη. Η μεταφορά του καινούργιου υλικού, που έμελλε να αλλάξει την τύχη της επικοινωνίας, οφείλεται στους Άραβες, που το μετέφεραν τον 12ο αιώνα, ενώ λίγο αργότερα τον 14ο αιώνα, περνάει από την Ιταλία και μέσω της Γερμανίας καταλήγει στη Γαλλία.¹⁰ Πιο συγκεκριμένα, η πορεία του νέου υλικού ξεκινάει από

Το πρώτο Τυπογραφείο

τους Κινέζους το 2ο αιώνα μ.Χ., ενώ μετά από καιρό, τον 8ο αιώνα, θα γνωστοποιηθεί η μέθοδος στους Γιαπωνέζους και στους Μογγόλους, που θα τη μεταβιβάσουν στους Πέρσες της Σαμαρκάνδης, για να τη διδάξουν με τη σειρά τους στους Άραβες εμπόρους. Οι τελευταίοι θα εισαγάγουν το χαρτί στην Ισπανία και τη Σικελία. Το 13ο αιώνα σημαντικά εργοστάσια χαρτιού ήταν εγκατεστημένα στην Ευρώπη. Όλες αυτές οι μεταβολές έφεραν σημαντικές αλλαγές και στον τομέα της ηθικής και ταυτόχρονα διαδραμάτισαν ένα πολύ σημαντικό ρόλο στην εξέλιξη της ανθρωπότητας. Από την εποχή του Homo Sapiens περνάμε στην εποχή του Homo Typographicus, για να καταλήξουμε στη σύγχρονη εποχή όπου έχουμε δύο νέους τύπους ανθρώπου, τον Homo Zappiens και τον Homo Mobilus.¹¹ Αυτή η εντυπωσιακή αλλαγή από τον ένα τύπο ανθρώπου στον άλλον θυμίζει οβιδιακή μεταμόρφωση.

Μιλάμε για χαρακτήρες με τελείως διαφορετικές αντιλήψεις και δια-

10. Régis Debray, ό.π., σ. 265.

11. Σχετικά με τους τρεις τύπους ανθρώπου κάνουμε αναλυτική παρουσίαση στο έργο μας *Η Πολιτική στην πυρά της Τρομοκρατίας*, κεφ. 2ο, «Από το homo sapiens στο homo zapiens και το homo mobilus, εκδ. Φυλάτος, υπό έκδοση.

φορετική φιλοσοφία για τη ζωή: ο πρώτος έμαθε να σκέφτεται και ενεργεί μέσα στα πλαίσια του φυσικού και κοινωνικού περιβάλλοντος, έμαθε να συνδιαλέγεται και να συγκρούεται, να επιλεγεί, να κατακτά και να χάνει στον αγώνα για την επιβίωση. Ο δεύτερος έμαθε να καταγράφει γεγονότα και να δημιουργεί αποδείξεις, παράλληλα έμαθε να διατηρεί τη σκέψη στο να επιλέγει τους συνεργάτες του, ακόμη συνήθιζε να θέτει όρια και να κινείται μέσα στα πλαίσια διεθνών συμφωνιών και συνεργασιών. Ο τρίτος τύπος ανθρώπου έμαθε να κινείται μέσα στο τηλεοπτικό τοπίο και να σκέφτεται μέσα από τις τηλεοπτικές αναλύσεις, περιδιαβαίνοντας τα τηλεοπτικά κανάλια. Ο τέτατος, όμως, έμαθε την αξία της γραφής μέσα από τα μηνύματα του κινητού (sms), και γι' αυτό διαλέγει να βρίσκεται στην απομόνωση και προτιμά την επιλεγμένη επικοινωνία. Υπάρχει και ένας άλλος τύπος ανθρώπου ο *Homo Universalis*. Αυτός είναι πολίτης του κυβερνοχώρου, που αναζητά την ταυτότητά του μέσα στον παγκόσμιο ιστό, δεν περιορίζεται από γλωσσικές διαφορές, πολιτιστικές και πολιτικές επιλογές, θρησκευτικές συγκρούσεις και γεωγραφικά σύνορα.

Οι διαφορές που μπορεί να παρατηρήσει κανείς ανάμεσα στους χαρακτηριστές που καταγράφονται παραπάνω είναι τεράστιες. Θα μπορούσε κάποιος να τις θεωρήσει άσχετες μεταξύ τους· όμως, δεν πρόκειται για τίποτα διαφορετικό από τους σταθμούς του ανθρώπινου πολιτισμού. Παρά τις εντυπωσιακές αλλαγές που μπορούμε να βρούμε σε αυτά τα πρότυπα, σημαντικές είναι και οι αλλαγές που γίνονται στο χώρο της τυπογραφίας. Η μολύβδινη πλάκα δίνει τη θέση της στη φωτογραφική πλάκα, η φωτοτυπία αντικαθιστά τη χρωμολιθογραφία, πριν από αυτή υπάρχει το περιστροφικό πειστήριο, ενώ τελευταία ξεκινά η θερμή σύνθεση που δίνει τη θέση της στην ψυχρή σύνθεση.

Η εξέλιξη της τεχνολογίας θα μας οδηγήσει στο μικρο-τσιπ· ταυτόχρονα, θα περάσουμε από το αρσενικό γάλλιο των ηλεκτρονικών συστημάτων.¹² Αυτό σημαίνει ότι από την περιορισμένη καταγραφή πληροφοριών που γίνονταν με τα πρωτόγονα συστήματα επικοινωνίας, καταλήγουμε στη συγκέντρωση όλο και περισσότερων μηνυμάτων, ελαχιστοποιώντας το χώρο καταγραφής τους. Τα cd και τα dvd δεν είναι τίποτα άλλο από νέες μορφές καταγραφής. Έτσι, ο άνθρωπος από την πέτρα και το μέταλλο καταλήγει στην οπτική ίνα· με τέτοιες εντυπωσιακές μεταβολές καταλήγουμε σε μια πραγματική επανάσταση στο χώρο της επικοινωνίας.

12. Régis Debray, ό.π., σ. 280-281.